

УДК 316.628

А. В. ШИДЕЛКО

СТАТЕВА ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ: КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ПРОЯВИ

Шиделко Анна Володимирівна – науковий співробітник відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України

Здійснено науковий аналіз дефініцій поняття статевої деморалізації в науково-дослідній літературі з соціології й інших галузей знань і визначено прояви статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні.

Ключові слова: статева деморалізація, аморальна, девіантна поведінка, неповнолітні дівчата.

Осуществлен научный анализ дефиниций понятия половой деморализации в научно-исследовательской литературе по социологии и других областей знаний и определены проявления половой деморализации несовершеннолетних девушек в Украине.

Ключевые слова: половая деморализация, аморальное, девиантное поведение, несовершеннолетние девушки.

The scientific analysis of determination of concept of sexual demoralization in research literature from sociology and other sciences is carried out, the displays of sexual demoralization of minor girls are certain in Ukraine.

Key words: sexual demoralization, amoral, destructive conduct, very young girls.

© А. В. Шиделко, 2011

Постановка проблеми. Одним із проявів соціальної дезадаптації підлітків, що виникає як наслідок соціально-економічних і культурно-освітніх передумов, так і під впливом психофізіологічних і біологічних чинників, передусім, акселерації, є надмірно раннє і глибоке зацікавлення проблемами міжстатевих стосунків, порнографією та комерційним сексом, зокрема, завдяки широкому доступу до мережі Інтернет, дисфункційності значної частини сучасних сімей, лібералізації поглядів на суспільну мораль і дошлюбні стосунки, неоднозначності підходів до проблеми формування статевої культури молоді, особливо неповнолітніх дівчат. Закономірними наслідками цього стали такі негативні тенденції в суспільстві, як ранній початок статевого життя школярів, проміскуїтет у середовищі молоді, зростання кількості випадків штучного переривання підліткової вагітності та раннього самотнього материнства, поширення венеричних захворювань, «помолодшання» проституції тощо. За таких умов актуальною соціологічною проблемою сьогодні постає соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат. У соціологічному пошуку, як і в будь-якому іншому науковому дослідженні, важливе значення має ґрунтовне розуміння та найбільш вдале висвітлення ключових понять, які стосуються проблеми, що вивчається.

Аналіз останніх наукових публікацій та досліджень. Висвітленню означеної проблеми присвячені дослідження зарубіжних і вітчизняних авторів, зокрема: девіантних проявів сексуального потягу (Я.Гілінський Т. Гурлева, А. Станська та ін.); статевої соціалізації та підготовки учнівської молоді до сімейного життя (Т. Говорун, І. Даценко, О.Кізь, О. Кікінеджи та ін.); соціальної профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі (О.Баришполець, А. Капська, О. Караман, Б. Лазаренко, К. Левченко та ін.).

Метою статті є науковий аналіз сутності означеного поняття, розгляд його дефініцій у науково-

дослідній літературі з соціології й інших галузей знань, які послуговуються цим поняттям (психологія, педагогіка, етика, культурологія, філологія, теологія, право тощо) та визначення проявів статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ключовим поняттям нашого дослідження є деморалізація, одним із різновидів якої є деморалізація статева. З метою наукового аналізу сутності означеного поняття розглянемо його дефініції в науково-довідковій літературі, які послуговуються цим поняттям (соціологія, психологія, етика, культурологія, філологія, теологія, право тощо).

У сучасному словнику іншомовних слів (2006 р.) пояснюється етимологічне походження слова «Деморалізація» – (від лат. «de...» – віддалення, припинення та «moralis» – моральний, франц. – demoralisation) і окреслюється його значення так: 1) зневіра, занепад моралі, дисципліни; 2) занепад звичаїв, моральна деградація [10, с. 209].

Великий тлумачний словник української мови (2007 р.) подає визначення деморалізації так: «Деморалізація – це занепад моральності, моральна розбещеність; спад духовних сил, настрою, дисципліни; втрата здатності до дії» [8, с. 283].

У подібний спосіб цей термін тлумачиться в психології (2005 р.). «Деморалізація – занепад дисципліни, духу; моральний розпад, занепад моралі» [11, с. 88].

У сучасному словнику із суспільних наук (2006 р.) це ж поняття пояснюється аналогічно до вищевказаних визначень: «1) моральний розклад, розбещеність; 2) занепад настрою, дисципліни» [9, с. 91].

У мережі Інтернет (Електронна економічна енциклопедія бібліотеки Воєводи́на) знаходимо визначення, яке, з одного боку, частково повторює зміст уже згаданих тлумачень, а з другого – децю його розширює, а саме – за рахунок аксіологічного аспекту явища, що є, на наш погляд, дуже влучним і цінним доповненням (втрата культурних і духо-

вних (нематеріальних) цінностей) [7].

Таким чином, аналіз наявних дефініцій поняття деморалізації вказує на три основні аспекти прояву цього явища: 1) руйнування та втрата особистістю духовних, моральних і культурних цінностей, які панують у даному суспільстві; 2) моральний занепад особистості, її розбещеність у поглядах і поведінці, недотримання дисципліни, що логічно випливає із руйнування системи моральних цінностей; 3) втрата настрою, здатності до дій, праці, соціальної активності, що тісно пов'язане з духовною і моральною деградацією особистості та відображає негативні психологічні зміни в її структурі. І таке тлумачення явища деморалізації, на нашу думку, є найбільш повним і логічним.

Іншим близькозначним поняттям до деморалізації є аморалізм. «Аморалізм – (грец. «а» – запереч. частка і лат. «moralis» – моральний) моральний принцип, який обґрунтовує нігілістичне ставлення до суспільства і, насамперед, до загальнолюдських норм моралі та проголошує аморальність законним способом поведінки особистості» [1, с. 19-20].

Стосовно аморальної поведінки науково-довідкова література теж дає відповідне тлумачення, наприклад, російська соціологічна енциклопедія наводить таку дефініцію: «Аморальна поведінка – це тип поведінки, який суперечить прийнятним у даному суспільстві моральним нормам (пияцтво, здириництво тощо)» [13, с. 383].

У психолого-педагогічній літературі рідко зустрічається поняття аморальної чи неморальної поведінки. Для окреслення цього явища широко використовуються інші поняття, а саме – делінквентна та девіантна поведінка. При цьому перша означає поведінку, яка суперечить нормам діючого законодавства. Натомість, девіантна поведінка має більш широкий контекст відхилення не лише від юридичних, але й моральних, культурних, релігійних, звичаєвих та інших норм функціонування особистості в даному суспільстві.

Девіантна поведінка – завжди антисуспільна. Така поведінка характеризується відхиленнями, пов'язаними з порушенням соціальних норм і правил, які притаманні мікросоціальним відносинам і суспільним інститутам (сім'я, школа) і малим ставовіковим соціальним групам [2, с. 216].

Отже, поняття «деморалізація», «аморалізм», «аморальна поведінка» акцентують увагу на порушенні широкого спектра законів, норм, правил і традицій, які є обов'язковими для виконання членами даного суспільства. Функціонування людини згідно з цими вимогами, правилами, нормами і законами схвально сприймається, вважається єдиною можливим, прийнятним, правильним у моральному аспекті. Нехтування ж цими нормами викликає суспільний осуд, негативне ставлення, стигматизацію більшості людей по ставленню до тих, які дозволили собі ці норми порушити. Виконання норми вимагає знання її сутності з боку суб'єкта, розуміння інтерналізації та реалізації в житті.

У сучасній науковій літературі зазначається, що трактування будь-якої норми вимагає уваги та відповідальності особистості, оскільки саме на основі її правильного розуміння встановлюються кри-

терії відхилень від норми з усіма наслідками для людини, соціальної групи та цілого суспільства. Визначаючи норму, слід враховувати складність, багатогранність, суперечливість поведінки людини в соціумі [12, Т. 1, с. 5], а також культурний контекст. З огляду на складність і неоднозначність окреслення поняття норми, оскільки бувають різні види норм (статистична, клінічна, медична, психологічна, вікова, етична, релігійна, культурна, правова, біологічна тощо), поняття норми є відносним і тому воно повинно розглядатись як критерій для оцінювання поведінки, має бути тісно пов'язане з соціокультурним контекстом даного суспільства, а нерідко і з історичним періодом розуміння певного явища.

Таким чином, норма несе в собі не лише середньостатистичну величину, яка характеризує певне соціальне явище чи процес, але й серію допустимих відхилень від цієї величини в певному діапазоні, визначеному суспільством. Предметом наших зацікавлень є причини, прояви, наслідки та способи запобігання відхиленням у поведінці й у сфері статевого життя молоді.

Відхилення поведінки людини від загальноприйнятих норм може мати різні прояви. Одним із них є розпуста.

У словнику з етики (2001 р.) подано таке формулювання: «Розпуста – це характеристика поведінки та стану душі, які виникають при неопанованому чуттєвому прагненні, головним чином, до сексуального задоволення» [16, с. 402-403].

Характеризуючи явище розпусти, інші джерела подають таке формулювання: «Розпуста це: 1) зневаження певних правил, законів; 2) непокірність, неслухняність; 3) аморальність» [17].

У контексті нашої роботи цінним є тлумачення явища статевої розпусти, яке, на жаль, не ввійшло до змісту більшості доступних науково-довідкових видань. Однак можемо знайти тлумачення цього явища в теологічних джерелах. Так, наприклад, у Біблії це поняття ототожнюється із занепадом духовності людини, і трактується як блуд тобто гріх проти власного тіла [14].

Таким чином, термін «розпуста» як і проаналізований уже нами термін «деморалізація» вказують на характер руйнівних процесів, які відбуваються у духовно-моральній сфері та психосоціальному функціонуванні людини і позначаються на її світогляді та поведінці. Поняття статевої розпусти додатково підкреслює роль чуттєвого чинника (неопанований потяг людиною до сексуального задоволення) в духовно-моральній деградації особистості.

Наступним спорідненим терміном є поняття «деградація». У психології (2005 р.) термін «деградація» (від фр. «degradation» – занепад) означає: поступове погіршення, виродження, занепад, рух назад, зниження або втрата позитивних якостей особистості [5, с. 87].

Майже ідентично пояснює це явище сучасний словник із суспільних наук (2006 р.). Деградація – (від лат. «degradatio» – зниження) поступове погіршення, втрата позитивних якостей, занепад, виродження [4, с. 87].

На таке формування негативних психологічних

якостей особистості, які є наслідком процесу деградації, вказують також визначення, що містяться в Інтернет джерелах: «Деградація – поступове погіршення якостей, втрата цінних властивостей» [6].

У соціології термін «деградація» дефінується не лише з точки зору формування асоціальних психологічних якостей особистості, але й з урахуванням поступової зміни (погіршення) її соціального статусу: «1) занепад, рух від вищого до нижчого, зміна або втрата позитивних якостей; 2) втрата свого соціального статусу індивідом чи групою та здатності відновити себе в попередній якості; 3) втрата значущих соціальних якостей індивідом чи групою» [3, с. 63].

Таким чином, термін «деградація» вказує на поступове погіршення психологічних якостей, цінних для функціонування в суспільстві властивостей особистості, погіршення та зниження її соціального статусу, що, безумовно, пов'язане з негативним психологічним станом.

Підсумовуючи зміст викладеного, можемо зазначити, що у проаналізованій нами сучасній науково-довідковій літературі поняття деморалізації відображено недостатньо широко. Натомість, явище статевої деморалізації взагалі потребує внесення до переліку основних понять науково-довідкової літератури із соціології, психології та соціальної і загальної педагогіки. Тлумачення цього терміну необхідно реалізувати на засадах інтердисциплінарного підходу.

З огляду на зазначене, а також із урахуванням того, що наше дослідження стосується конкретної статевовікової категорії людей, а саме – неповнолітніх дівчат, є потреба сформулювати власне визначення явища статевої деморалізації стосовно неповнолітніх дівчат. Для наукового формулювання такого визначення необхідно конкретизувати також прояви статевої деморалізації, які є характерними для даної статевовікової групи.

Ці прояви стосуються двох взаємопов'язаних між собою сфер: 1) сфера духовно-моральних цінностей, цілей, мотивів, поглядів, норм, правил (світоглядна сфера); 2) сфера поведінки (біхевіоральна сфера). Відхилення у першій сфері функціонування особистості були проаналізовані нами вище. Натомість відхилення в другій – поведінковій сфері, які можна вважати яскравим проявом деморалізації, необхідно ще додатково окреслити.

На нашу думку, біхевіоральними проявами статевої деморалізації неповнолітніх дівчат є: ведення раннього статевого життя, проміскуїтет (часта зміна сексуальних партнерів), гомосексуальні стосунки (у сенсі відхилення від релігійної норми, наприклад, християнської моралі), захоплення порнографією, зоофілія, інцест, груповий секс (оргії), спонсоринг, і проституція, як одна з найнебезпечніших, антисоціальних, аморальних форм поведінки.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що стате-

ва деморалізація неповнолітніх дівчат – це процес і результат деградації особистості в кількох взаємопов'язаних сферах: духовно-моральних та культурних цінностей і світогляду; емоційно-вольовій сфері та в поведінці. Деградація в першій сфері пов'язана з духовно-моральною кризою особистості, занепадом її моральних, духовних, культурних і релігійних цінностей і соціально значущих якостей особистості, безвідповідальним ставленням до виконання соціальних ролей (доньки, сестри, нареченої, дружини, матері тощо). Деградація в емоційно-вольовій сфері виявляється в емоційній незрілості та спотворенні системи потреб, що мають примітивний, споживацький зміст. У сфері поведінки, яка має девіантний, асоціальний характер, деморалізація може мати різні прояви: раннє ведення статевого життя; захоплення порнографією й участь у її виготовленні; позаплубне статеве життя з партнером, який утримує (спонсоринг), і проституція.

Серед згаданих різних проявів статевої деморалізації дівчат найбільш небезпечною і згубною щодо наслідків як у психофізичному, так і в соціальному контексті є проституція, яка стала для України значною соціальною проблемою. Доказом цього є добровільне входження частини молодих українських дівчат до сфери секс-бізнесу, а також втягування їх до діяльності міжнародних злочинних угруповань, які займаються торгівлею людьми.

Проституція в Україні, за даними інституту соціальних досліджень, охоплює досить широкий віковий діапазон осіб – від 12 до 45 років. Дані фокус-груп за участю представниць комерційного сексу вказують, що в цій сфері задіяні і діти з десяти років. Але неповнолітні повії та їхнє оточення дотримуються вкрай суворої конспірації. З високою мірою ймовірності можна стверджувати, що реальна питома вага неповнолітніх у комерційному сексі значно вища за офіційно встановлені 8%. Це підтверджують і дані опитування жінок щодо віку, в якому вони вперше надали секс-послуги за винагороду [15, с. 15-16].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, здійснивши аналіз явища статевої деморалізації як соціальної проблеми, визначивши її ключові поняття та прояви, можемо зазначити, що статева деморалізація підлітків проявляється в різних формах деструктивної й аморальної поведінки, найважчою з яких вважаємо проституцію неповнолітніх дівчат. Наслідки такої асоціальної поведінки, безумовно, відображаються як на житті окремої особистості, так і на функціонуванні суспільства в цілому.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків ефективних шляхів вирішення означеної проблеми вважаємо вивчення форм і методів запобігання статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат у діяльності українських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аморалізм // Сучасний словник із суспільних наук / [за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова]. – Х. : Прапор, 2006. – С. 19–20.
2. Девиации как социально-педагогическая проблема // Социальная педагогика : курс лекций / [под общ. ред. М. А. Галагузовой]. – М. : ВЛАДОС, 2000. – С. 212–226.
3. Деградація // Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / [ред. и корд. академик РАН Г. В. Осипов]. – М. : ИНФА·М – НОРМА, 1998. – С. 63.
4. Деградація // Сучасний словник із суспільних наук / [за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова]. – Х. : Прапор, 2006. – С. 87.
5. Деградація // Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х. : Прапор, 2005. – С. 87.
6. Деградація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wiktionary.org/wiki>. – Назва з контейнера.
7. Деморалізація // Библиотека Воеводина. Економічна енциклопедія – електронна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enbv.narod.ru>. – Назва з контейнера.
8. Деморалізація // Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – С. 283.
9. Деморалізація // Сучасний словник із суспільних наук / [за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова]. – Х. : Прапор, 2006. – С. 91.
10. Деморалізація // Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України]. – К. : Довіра, 2006. – С. 209.
11. Деморалізація // Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х. : Прапор, 2005. – С. 88.
12. Лерш Ф. Розуміння особи у психології / Филипп Лерш // Гуманістична психологія : антологія [в 3-х т.] / [за ред. Р. Трача, Г. Балла]. – К. : Пульсари, 2001. – Т. 1. – С. 93-109.
13. Нравственное поведение // Российская социологическая энциклопедия / [под. общ. ред. академика РАН Г. В. Осипова]. – М. : НОРМА-ИНФА·М, 1999. – С. 383.
14. Православний світогляд. Церква та молодь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.orthodoxia.org.ua. – Назва з контейнера.
15. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу / [за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка]. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 248 с.
16. Распутство // Этика : энциклопедический словарь / [под ред. Р. Г. Апресяна и А. А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2001. – С. 402-403.
17. Розпуста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovyuk.net>. – Назва з контейнера.